

Церква як місце зустрічі людини з Богом (Мф. 16:16-19)

В'ячеслав Стецько

Фрагмент Євангелія Мф. 16:16-19 в історії Церкви інтерпретувався різноманітно. Не раз цей текст пристосовувався до конкретних потреб Церкви: догматичних, апологетичних чи організаційних. Глибокий символізм діалогу Ісуса з Петром відкривав і далі відкриває нові інтерпретаційні можливості. У цій статті розглядається перикопка з точки зору життєвого середовища та тих очікувань і релігійних настроїв, у яких перебували учні Ісуса і Сам Христос. Чим є Церква і як треба розуміти поняття Церкви? У якому контексті Христос уживає це слово? Звертається увага на головні фрази, слова та поняття в цьому фрагменті.

Ключові слова: Церква, Месія, скеля, Ісус Христос, ап. Петро.

Діалог Ісуса Христа з Петром у Євангелії від Матфея (16:16-19) – один з найцікавіших із точки зору інтерпретаційних стратегій, які з'являлися та й далі з'являються в історії Церкви. Теологи і біблеїсти найбільших релігійних спільнот (католицької, протестантських та православної) по-різному тлумачать цей текст, звертаючи увагу на ті елементи, які найбільше підходять до доктрини або духовності певної течії. Не вникаючи в деталі дискусії навколо оцінки різних підходів в інтерпретації біблійних текстів, у тому числі цього, як і зв'язків між можливими намірами автора та сучасними герменевтичними прийомами, спробуємо подивитися на текст передусім із точки зору його контексту, як біблійного, так і літератури, що не ввійшла до офіційних юдейських та християнських церковних канонів.

Метою статті є не спростування або критика тієї чи іншої інтерпретації, а спроба подивитися на цей біблійний фрагмент у контексті месіанських очікувань до та на початку нашої ери, а також зародження Церкви.

«Ти є Христос, Син Бога Живого»

Фрагмент *Мф. 16: 16-19* міститься в ширшому контексті визнання Петра:

«(13) Коли Ісус прийшов у землі Кесарії Филипової, то спитав учеників Своїх: за кого люди вважають Мене, Сина Людського? (14) Вони відповіли: одні – за Іоана Хрестителя, другі – за Іллю, інші – за Єремію або за одного з пророків. (15) Він говорить їм: а ви за кого Мене вважаєте? (16) Симон же Петро, відповідаючи, сказав: Ти є Христос, Син Бога Живого. (17) Тоді Ісус сказав Йому у відповідь: блажен ти, Симоне, сину Іонин, бо не плоть і не кров відкрили тобі це, а Отець Мій, Який на небесах; (18) і Я кажу тобі: ти Петро, тобто „камінь”, і на цьому камені Я збудую Церкву Мою, і врата пекла не здолають її. (19) І дам тобі ключі Царства Небесного; і що зв'яжеш на землі, те буде зв'язане на небесах, і що розв'яжеш на землі, те буде розв'язане на небесах. (20) Тоді Ісус наказав ученикам Своїм, щоб нікому не говорили, що Він є Ісус Христос».

Перикопа *Мф. 16:13-20* – це частина більшого, замкнутого фрагмента, яка починається в 14-й главі та концентрується на процесі визнання особи Ісуса Христа. Текст можна поділити на такі частини: (13а) – вступ та визначення місця діалогу, (13б-19) – діалог між Петром (учнями) та Ісусом, (20) – кінцева частина оповіді.

Подібний діалог є також в інших Євангеліях, але різниця досить значна: вірші 17-19 – це власний матеріал Матфея. Суть діалогу – відповідь на питання: «за кого люди вважають Мене, Сина Людського?» А також: «а ви за кого Мене вважаєте?» Петро відповідає: «Ти є Христос, Син Бога Живого». Це визнання – ключове для розуміння цілого фрагмента *Мф 16: 16-19*.

Месіанізм, поряд із монотеїзмом та ідеєю суспільної справедливості, є важливою богословською темою у Святому Письмі. Біблійні тексти досить часто звертають увагу на обітницю настання нових, месіанських часів, де буде панувати ідеальний цар, потомок Давида, який вибавить народ Ізраїля. Цей посланець принесе повне політичне та духовне визволення, а також мир і моральну досконалість – не тільки для вибраного народу, але й для всього світу. Етичні,

політичні, національні та глобальні цілі взаємопов'язані. Справжнім прототипом Месії стає цар Давид, який поєднує риси досконалого стратега, політика та національного лідера. Період його царства – це один із найкращих періодів історії Божого народу. Поділ царства після смерті Соломона, постійні проблеми та слабкість влади вплинули на зародження очікувань і мрій, що в майбутньому буде відбудовано «*дім Давида*». У цій перспективі фоном фрагмента Мф. 16: 16-19 є тексти: 2 Цар. 7: 1; 3 Цар. 17, а також Іс. 22: 22. Автор Євангелія представляє Ісуса як Месію та Сина Божого, Він будує нову спільноту і дає Петрові ключі до Царства. Усі ці елементи знаходимо також у Старому Завіті: потомок Давида буде помазаником, царем, Божим Сином, відбудує Храм, установить своє панування. Матфей усі ці елементи включає до переказу.

Месіанські концепції розвивають і пророки. Підкреслюючи беззаконня влади, суспільну несправедливість, недотримання заповідей, вони передбачають прихід ідеального майбутнього. Пророк Амос говорить про піднесення скинії Давида (Ам. 9: 11-12), Осія – про навернення синів Давида, які будуть шукати свого царя, Давида (Ос. 3: 5), Ісаїа каже про коріння Єсееве, що стане прапором народам (Іс. 11: 10), Єзекиїль так само згадує про Давида в контексті панування (Єз. 37: 15-28). Пророки поширили ідею месіанізму, додатково вводячи глобальні та гуманістичні елементи. Таким чином, месіанізм не тільки зміцнив національну ідею, а й набув універсального характеру. Ісаїа – це найкращий приклад «месіанського глобалізму». Поняття спасіння стосується не тільки світу людей, а й світу природи (Іс. 11: 6-9). Майбутнє буде повністю трансформоване, пануватиме справедливість. Усі вірують у Бога Ізраїля (Іс. 2: 2-4).

У період Другого храму (516 р. до н. е. – 70 р. н. е.) поволі змінюється концепція месіанізму та самого поняття Месія. Якщо раніше головним елементом було спасіння, зміна, процес, то з часом на перший план виходить концепція особи. У Книзі Даниїїла з'являється таємнича постать Сина Людського (Дан. 7), яку коментатори відносять до людини¹. Пророк не конкретизує цієї постаті, не вказує, хто

¹ Див.: Montgomery J. A. A Critical and Exegetical Commentary on The Book of Daniel. – New York, 1927. – P. 282–324; The Son of Man in Daniel 7. The Book of Daniel. – The Anchor Bible 23, 1978.

це буде, але на основі цілої Книги Даниїла можемо зробити висновок, що це буде виняткова постать, хтось, хто вкаже напрямок до Бога.

Фрагмент *Мф. 16: 13-20* також показує нам, що в часи земного життя Спасителя теж існувала дискусія довкола розуміння поняття Син Людський. Автори Євангелій віднесли його до Ісуса Христа, хоча відповідь учнів не буда однозначною. Люди по-різному розуміли особу Сина Людського. Одні стверджували, що це Іван Хреститель, інші – що Ілля, ще інші – що Єремія.

У Книзі пророка Захарії можна зустріти дві месіанські постаті: первосвященик і цар (*4: 11-14*). Згодом з'явилась іще одна: есхатологічний пророк. У Першій книзі Маккавейській читаємо: *«юдеї і священики погодилися, щоб Симон був у них начальником і первосвящеником навек, доки постане Пророк вірний»* (*1 Мак. 14: 41*).

Отже, месіанізм поступово набирає потрібного виміру: царського, священицького та пророцького. Із часом ідея Месії-царя стала домінуючою, і, власне, такого Месію очікували на переломі двох ер.

Початок нашої ери характеризувався особливим месіанським настроєм, очікування на Месію досягли піку. Євангелія та Діяння апостолів добре ілюструють панівний настрій у Палестині. Учні впізнали в особі Ісуса Христа очікуваного Месію, а Христос застерігав Своїх учнів від лжемесій, які будуть з'являтися (*Мф 24: 24*). Сам Ісус не вживає назви Месія щодо Себе, навіть забороняє це робити учням (*Мк 8: 29-33*). Наприклад, із Діянь апостолів дізнаємося, що

«незадовго перед цим з'явився Февда, видаючи себе за когось великого, і до нього приєдналося близько чотирьохсот чоловік; але його вбито, і всі, хто слухав його, розійшлися і зникли. Після нього під час перепису з'явився Іуда Галилеянин і повів за собою чимало народу; але й він загинув, і всі, хто слухав його, розсипалися» (*Діян. 5: 36-37*).

Йосиф Флавій поширює картину існування месіанських рухів². Одним із них був рух зелотів, а керував ним Юда Галилеянин (*пор. Діян 5: 35-36*). За Месію також вважали Бар-Кохбу, який у 132–135 рр. н. е.

² *Див.: Флавий И. Иудейская война. – Москва, 2008.*

організував повстання для звільнення Юдеї від панування Римської імперії³.

Інтерпретація поняття Месії до нашої ери характеризувалася багатозначністю, неточністю, його розуміння залежало від поглядів того чи іншого напрямку в юдаїзмі⁴. Але все ж таки здається, що це поняття формувалося довкола ідеальної людської постаті, яка була наділена особливою силою та рисами; це хтось, хто приходить та виконує Божу волю. Можливо, саме тому бл. 50 р. н. е. раббі Аківа сприйняв Бар-Кохбу за Месію. Питання, яке в контексті визнання Петра можна поставити, таке: якщо поняття Месії відносилось в основному до людської особи, то чи Ісус вважав Себе Месією і чи вимагав від інших визнання Своєї месіанської гідності?

Тексти Нового Завіту відносять поняття Месії до Ісуса Христа. Синоптичні Євангелія (Мф. 1: 1; Мк. 1: 1), як і Євангеліє від Івана (20: 31), зображають Ісуса як Месію (Христа). Знаходимо також фрагменти, де Сам Ісус використовує поняття Христос (Мк. 9: 41). Однак на підставі текстів усіх Євангелій не можна однозначно стверджувати, чи щодо Себе Ісус використовував це поняття. Тексти не роз'яснюють, яким чином розумів Він ідею Месії. Коли інші намагаються про це дізнатися, то не підтверджує та й не заперечує, що Він – Месія. Це тільки показує всю складність формування поняття Месії в епоху діяльності Ісуса Христа. Тому визнання Петра є спробою визначення, хто ж Він.

Але не тільки Петро задумувався над месіанською гідністю Ісуса, подібні питання з'являлися й раніше. Іван Хреститель питає: «*Чи Ти Той, Хто має прийти, чи нам іншого чекати?*» (Мф 11: 3). Іван, будучи в ув'язненні, не міг погодитися, що месіанська ідея може бути неполітичною. Здається також, що і Петро був під впливом тодішнього, політичного розуміння поняття Месії, та й розумів це поняття як постать людини з особливою силою. Його пізніша поведінка та рішення в контексті арешту й смерті Ісуса можуть вказувати на таке розуміння⁵.

³ Див.: Bar-Kokhba // The Anchor Yale Bible Dictionary. – Vol. I. – Yale University Press, 1992. – P. 598-600.

⁴ Див.: Schelkle K. H. Teologia Nowego Testamentu. – Т. 2. – Kraków, 1984. – S. 196.

⁵ Див.: Каснер В. Ісус Христос. – К., 2002. – С. 135-151.

Без сумніву, Ісус Христос у Євангеліях – це особлива постать, це Хтось, Кого вважають Месією, Сином Людським, Сином Божим. Ця незвичність міститься в Його навчанні, житті та діяльності. Синоптичні Євангелія ставлять визнання Петра в контексті Його пізніших страждань, смерті та воскресіння. Від моменту визнання Петра Христос почав *«відкривати Своїм ученикам, що Йому належить іти до Єрусалима і багато постраждати від старійшин, первосвященників та книжників, і бути вбитим, і на третій день воскреснути»* (Мф. 16: 21).

Але Петро не розуміє цих слів навіть після такого визнання. Він і надалі думає й вірить у контексті прийнятих концепцій та месіанських ідей. Відповідь Петра: *«Будь милосердний до Себе, Господи! Нехай не буде цього з Тобою!»* (Мф. 16: 22) ілюструє, що ідея страждань йому абсолютно чужа та неприйнятна. Питання: *«А ви за кого Мене вважаєте?»* (Мф. 16: 15) не втратило актуальності. Відкриття Месії та Бога є процесом.

Автор Євангелія звертає увагу на головний мотив проповіді Ісуса Христа – Царство Боже, характер якого не є політичним. Месіанізм, що розвивався разом із концепцією панування та ідеального царя, у перспективі проповіді Ісуса набирає дещо іншого значення: це Бог панує, Він є справжнім Царем. Остаточо це Бог в абсолютній формі запанує над цим світом.

«Ти – Петро, тобто "камінь"» (16: 18)

Тільки в контексті розвитку інтерпретації месіанських ідей на переломі ер треба розуміти відповідь Петра. У цій перспективі також слід розглядати фрагмент відповіді Ісуса Христа (16: 17-18). Ця відповідь пов'язана з тим, хто Він такий. Варто ще звернути увагу на факт, що фрагмента 16: 17-19 немає в інших Євангеліях (див. Лк. 9: 18-21 і Мк. 8: 27-30). Лука та Марк після слів Петра *«Ти є Христос»* відразу ставлять слова заборони розголошення цієї таємниці. У Луки навіть визнання звучить дещо по-іншому – *«за Христа Божого»* (Лк. 9: 20).

Триває дискусія щодо походження та місця віршів 17-19 у Євангелії від Матфея⁶. Деякі семітизми і рідкісні слова («Симоне, сину Іонин»; «тіло та кров»; «врата пекла»; «ключі»), будівельна термінологія (ключі, врата, камінь) дійсно можуть викликати питання стосовно походження цього уривка.

«Блажен ти, Симоне, сину Іонин» (16: 17)

Визнання Петра веде до стану блаженства (*makários*). Це слово означає особливу радість, яка пов'язана з участю в Божому Царстві. У Матфея цей термін у формі прикметника в основному з'являється в Нагірній проповіді, а також у контексті сумніву Івана Хрестителя (Мф 11: 3-6). Іван питає: «Чи Ти Той, Хто має прийти?», Ісус відповідає: «І блаженний той, хто не спокуситься через Мене» (11: 3; 6). Подібну ситуацію маємо також і з Петром: «А ви за кого Мене вважаєте? [...] блажен ти, Симоне, сину Іонин» (16: 15; 17). Отже, Петро визнає, що Ісус – це Месія. У традиції юдаїзму благословляється та особа, яка дала правильну відповідь⁷. Так і зробив Ісус.

Єврейська лексема «благословення» – у формі дієслова та прикметника – не тільки означає висловлення добрих бажань, але передусім зв'язок між Богом та Його народом. Благословення можливе лише тоді, коли участь у ньому бере Сам Бог. Тому важливе таке благословення, яке ґрунтується на силі Божій. Благословення, що виходить з уст Мойсея, передбачає близькість Бога; так само було і з Аароном (див. Лев. 9: 22; Чис. 6: 23). Подібно було і з Петром. Визнання Петра супроводжувало особливе благословіння та втручання Всевишнього: «Не плоть і не кров відкрили тобі це, а Отець Мій, Який на небесах» (Мф. 16: 17).

Фраза «плоть і кров» – *bāsār wādām* – не з'являється більше в Євангелії від Матфея, але наявна в Посланнях до галатів (1: 16), ефесян (6: 12), коринфян (1 Кор. 15: 50), а також у Книзі Сираха (14: 18).

⁶ Під кінець XIX ст. Блер інтерпретував фрагмент 17-19 у контексті Останньої вечері (Blair J. F. The Apostolic Gospel. – London, 1896. – P. 328–331). Бульманн же більше експонував версію Матфея щодо версії Марка (Bultmann R. The History of the Synoptic Tradition. – Oxford, 1963. – P. 258н.).

⁷ Див.: Young B. H. Jesus the Jewish Theologian. – Peabody, 1995. – P. 199.

Це «технічна фраза», яка протиставляє людську активність активності Божій. Означає також обмеженість людської особи, передусім щодо Бога, Його волі та діяльності. Мова не йде про фізичну обмеженість, тлінність, а про обмеженість у пізнаванні Бога: «плоть і кров» не можуть відкрити та зрозуміти Божі наміри. Необхідна Господня благодать. Павло в Першому посланні до коринф'ян стверджує, що «плоть і кров успадкувати Царства Божого не можуть, і тління не успадкує нетління» (1 Кор. 15: 50). Божі плани та наміри перевищують цей матеріальний світ. Царство Боже, яке проголошував Ісус Христос, перебуває поза плоттю і кров'ю.

Щоб це зрозуміти та відкрити необхідне Боже одкровення, Матфей у цьому контексті використовує грецьке слово *apokalýptō*, що може означати: Бог не тільки дає розуміння якоїсь істини, але також відкриває Петру есхатологічні таємниці (див. Мф. 10: 26; Лк. 17: 30; Рим. 1: 17-18; 8: 18; 1 Кор. 3: 13). У цьому сенсі визнання Петра набирає зовсім нового, більш глибокого змісту: Месія це не Той, Хто приходить, щоб змінити щось у цьому матеріальному світі «плоті й крові», а має наміри, які виходять за рамки цього світу. Джерелом одкровення та розуміння, хто такий Ісус Христос, є Сам Бог.

Особливо близький до визнання Петра фрагмент Іванового Євангелія, розділ 6. У Мф. 16: 13-20 Ісус спрямовує Своє запитання до учнів, а відповідає Петро. Подібна ситуація з'являється і в Івана: «Чи не хочете відійти і ви? Симон-Петро відповів Йому: Господи, до кого нам іти? Ти маєш слова життя вічного, і ми увірували і пізнали, що Ти Христос, Син Бога Живого» (Ів. 6: 67-69). У світлі Євангелія від Івана сімнадцятий вірш Матфеевого Євангелія набуває зовсім іншого значення: «Не кров і не плоть відкрили це тобі, а Отець Мій, Який на небесах» (16: 17). Розпізнання, хто такий Христос, можливе лише через особисті взаємини між Петром, Ісусом та Отцем, тобто між людиною і Богом.

«... На цьому камені Я збудую Церкву Мою» (16: 18)

Цей фрагмент підкреслює три головні теми: зміну імені, будову Церкви та її тривалість. Упізнання Месії, знайомість Отця та відносини з Ним ведуть до зміни імені. У Старому Завіті друге ім'я отри-

мують Аврам і Яків. Аврам стає Авраамом – отцем безлічі народів (Бут. 17: 5), а Яків стає Ізраїлем (Бут. 32: 22-32). У традиції юдаїзму зміна імені була пов'язана зі зміною статусу або якоюсь важливою подією (див. Іс. 62: 2-4).

Між Мф 16: 18 та історією Аврама і Якова є багато спільного. Одна з них – це народження нового народу. Книга Буття розповідає нам про народження вибраного народу та Ізраїля, а в Євангелії маємо справу з народженням Церкви. Симон стає Петром, скелею (гр. *pétra*). Зміна імені означає особливе спасительне втручання Бога. Тема скелі також не є новим елементом новозавітної оповіді. У Книзі пророка Ісаї з'являється тема скелі в контексті Авраама:

«Послухайте Мене ті, що прагнуть до правди, що шукають Господа! Гляньте на скелю, з якої ви висічені, у глибину рову, з якого ви витягнуті. Подивіться на Авраама, батька вашого, і на Сарру, яка народила вас: бо Я прикликав його одного, і благословив його, і розмножив його» (Іс. 51: 1-2).

Можна сказати, що Петро є новим Авраамом, оскільки відкриває таємницю месіанської гідності Ісуса. Тему з Книги пророка Ісаї продовжує також Матфей: *«І не починайте говорити в собі: отця маємо Авраама. Кажу бо вам, що Бог може з каміння цього звести дітей Авраамові» (Мф 3: 9)*. Це були слова Івана Хрестителя в контексті фарисеїв та хрещення, але схожість із діалогом між Христом та Петром досить велика. Опосередковано з'являється тема з Книги пророка Ісаї. Авраама та Петра об'єднує тема віри. Один та другий дали відповідь на Божий виклик. Таким чином, Ісус формує новий народ, основа якого – єдність із Ним та Отцем.

На «скелі» буде побудована нова спільнота, яку автор Євангелія від Матфея називає *ekklēsia*, що перекладається як Церква⁸. Це слово у Матфея з'являється ще тільки один раз, у 18: 17. Немає його в інших Євангеліях, у Посланнях Петра, але є в Діяннях, Посланнях Павла, Посланні Якова, в Одкровенні. Це слово може означати Церкву в сенсі спільноти людей – як ідея народу, але також місцеву спільноту

⁸ Варто зауважити, що немає згоди щодо того, з ким або з чим поєднується слово «скеля». Тому дехто ототожнює його з Петром (його вірою, функцією, істиною), напр., Златоуст чи Кальвін, інші – з учнями (Хорт), ще інші – з Ісусом та Богом (Ориген, Августин, Лютер).

або церкву як місце проведення богослужінь. У Діяннях апостолів поняття Церкви поширюється не тільки на локальні церкви, напр., Єрусалима, але й на церкви в Юдеї та Самарії (див. Діян. 5: 11; 7: 38; 8: 1-3). Концепція Церкви в Діяннях не має географічних обмежень. Немає однієї чи багатьох Церков. Є один організм, спільнота віри в Ісуса Христа. Це Бог збирає Свій народ.

У подібному ключі розуміє поняття Церкви й апостол Павло. Церква – це і місцева спільнота (Рим. 16: 1), і регіональна (1 Кор. 16: 19), і вселенська (Рим. 16: 23). Церква належить Богові, це Його «власність» (1 Кор. 1: 2; 2 Кор. 1: 1). У Посланнях до ефесян та колоссян Павло розвиває концепцію Церкви як тіла Христового, де Всевишній є Главою (Кол. 1: 18-24; Еф. 1: 22; 5: 23). Можна сказати, що еклезіологія є христологією, а христологія – еклезіологією. В Євангелії від Матфея, як здається, поняття Церкви з'являється в різних контекстах. Так, у 18: 17 це слово стосується до місцевої спільноти, а в 16: 18 – набуває універсального характеру.

Поняття *ekklēsia* з'являється також у Септуагінті, головною мірою як відповідник єврейського слова *qāhāl* – зібрання: «і дав мені Господь дві скрижалі кам'яні, написані перстом Божим, а на них [написані були] усі слова, які виголосив вам Господь на горі із середовища вогню в день зібрання» (Втор. 9: 10, пор. 1 Цар. 8: 65). Теологічного сенсу цей термін набирає в момент його поєднання з ідеєю Бога (Чис. 16: 3; 20: 4), коли говориться про «громаду Божу».

Автор Євангелія від Матфея знає посили єврейської Біблії. Ісус, висловлюючись про Церкву, добре розуміє старозавітний сенс поняття зібрання, громади. Але є й досить суттєва різниця: у Матфея Церква не є Божа, тільки «Моя», тобто Ісусова. Таким чином спільнота належить до Бога через Ісуса Христа. Так само фразу «збудую Церкву» можна віднести до фрагмента Другої книги Царств:

«З того часу, як Я поставив суддів над народом Моїм, Ізраїлем ... Я заспокою тебе від усіх ворогів твоїх. І Господь сповіщає тобі, що Він влаштує тобі дім. Коли ж сповняться дні твої, і ти спочинеши з батьками твоїми, то Я поставлю після тебе сім'я твоє, яке народиться від стегон твоїх, і зміцню царство його. Він побудує дім імені Моєму, і Я утверджу престіл царства його повіки» (2 Цар. 7: 11-13).

Ідея Храму та Божого народу як храму була відома і в юдаїзмі, і серед перших християн. Збудований на скелі, Храм відігравав центральну роль у релігійному житті народу, духовно поєднував небо та землю, був воротами як до неба, так і до гадесу (пор. Іс. 28: 15-19)⁹. Не тільки Книги Самуїла розвивають тему Храму і «будування». Єремія символіку «будування» відносить до вибраного народу: «Я знову влаштую тебе, і будеш улаштована, діво Ізраїлева, знову будеш прикрашатися тимпанам твоїми і виходити у хороводі тих, що веселяться» (Єр. 31: 4). Амос також згадує про піднесення намету Давида: «У той день Я відновлю скинію Давидову занепалу, закрию тріщини в ній і зруйноване відновлю, і влаштую її, як у дні давні» (Ам. 9: 11).

Здається, що автор Євангелія від Матфея добре продумав теологічну концепцію опису встановлення Церкви Ісусом Христом. Більшість елементів фрагмента Мф. 16: 13-20 є в біблійних книгах та стає підставою розробки нової перспективи. Церква – це новий народ Божий, який вірить у місію Ісуса, фундамент якої побудований на відносинах учень – Ісус – Отець. Ця нова громада, *ekklēsia*, належить до Ісуса. У ній Він упізнається як Месія, у ній також стається визнання Петра. Цю Церкву, цю нову спільноту не переможуть брами пекла. У чому полягає тривкість Церкви, що навіть «ворота пекельні» не переможуть її? Один з елементів – єдність спільноти Ісуса Христа. Взірцем такої єдності є відносини між Сином та Отцем. У Мф. 11: 27 Ісус говорить: «Усе мені передано Отцем Моїм, і ніхто не знає Сина, тільки Отець, і Отця ніхто не знає, тільки Син, і той, кому Син хоче відкрити».

Тема єдності між учнями та Церквою не є чимсь новим у Новому Завіті. Тексти старозавітні особливу увагу присвячують темі єдності Ізраїля. В основному це фрази, які вказуються на Ізраїль як цілісність: «народ Ізраїля», «весь Ізраїль», «весь дім Ізраїля», «Юдея та Ізраїль», «уся громада Ізраїля». Окрім того, з'являються також різні порівняння, які показують ідею єдності Ізраїля. До них належать: виноградник (Іс. 1: 8; 3: 14; 5: 1-10; 27: 2-5; Єр. 12: 10), наречена (Іс. 49: 18; 61: 10; Єр. 2: 32), стадо (Пс. 43: 12-23; 73:1; 102: 3; 106: 41), особлива влас-

⁹ Див.: Gartner B. The Temple and the Community in Qumran and the New Testament. – Cambridge, 1965.

ність, царство священників та святий народ (*Вих. 19: 5-6; 3 Цар. 29: 3; Дан. 8: 24; Мал. 3: 17*), остаток (*Іс. 10: 20-22; 11: 11-16; Мих. 3: 3*).

Усі ці терміни в контексті зародження нової спільноти надзвичайно важливі, оскільки показують дійсну в Старому Завіті єдність на рівні міжлюдських взаємин та відносин між колінами. Звичайно, що то не була єдність ідеальна. Автори старозавітних книг не раз висловлювали своє обурення з приводу поділів як у самому народі, так і погіршення відносин між народом та Богом. Невірність завіту або напруга під час розподілу землі між колінами могли взагалі призвести до її втрати (*Нав. 23: 12-13*); так само єдність була під загрозою в моменті формування монархії (*1 Цар. 8*), панування царів. Бунт Авесалома (*2 Цар. 15-19*), Савея (*2 Цар. 20*), Єровоама (*3 Цар. 11: 26-28*), конфронтація північ–південь мали вплив на поділи та розколи в народі.

Без сумніву, Ісус Христос добре знав історію Свого народу, однак здається, що єдність Він розуміє дещо по-іншому. Єдність повинна базуватися на зовсім інших принципах. Ісус не був політичним лідером, не планував запровадити мир в Ізраїлі, не мав наміру побудувати потужну державу, так, як було це за царя Давида. Своє навчання зосереджує довкола етичних проблем (пор. Нагірна проповідь), радикалізуючи та інтеріоризуючи їх. Розвиває поняття Царства Божого, яке поєднує з темою Церкви та спільноти Божого народу. Окрім того, зціляє та очищає людей. Єдність полягає в єдності місії: так як Ісус був покликаним, так само й учні (*Мф 10: 5.40*); так, як Ісус проповідує Євангеліє, так само й учні повинні приєднатися до проповіді (*Мф 11: 5*); Ісус ісціляє та виганяє бісів, так само повинні робити й учні (*Мф 10: 8*). Це Ісус є гарантом єдності та існування спільноти. Вертикальний і горизонтальний виміри єдності збігаються в особі Ісуса Христа: «*Бо де двоє чи троє зібрані в ім'я Моє, там Я серед них*» (*Мф 18: 20*). Одним з елементів єдності є Його ім'я.

«І дам тобі ключі Царства Небесного» (16: 19)

Ким є той, кому Ісус передає «ключі»? Що знаємо про Петра? Син Іони (*Мф. 16: 17*), походив із місцевості Віфсаїда (*Ів 1: 44*). Діяння апостолів додають, що він не мав освіти та був людиною простою

(Діян. 4: 13). Його спільниками були Яків та Іван, сини Заведея (Лк 5: 10). Міг мати близькі контакти з учнями Івана Хрестителя (Ів. 1: 35-42). Приєднався до Ісуса і належав до близької групи учнів (Мк. 9: 2), можливо, став одним із її лідерів (Лк 5: 1-11). Був сміливим та ревнісним (Мф. 14: 28), не боявся висловлювати своїх переконань (Мк. 8: 29; Мф. 18: 21). Приготував пасху (Лк. 22: 8) та перебував у Гефсиманському саду (Мк. 14: 37). В апостольській Церкві відіграв ключову роль. Передання говорить, що Петро помер смертю мученика. В Євангелії від Матфея він перший відкриває, що особа Ісуса Христа характеризується особливою незвичайністю, а потім визнає, що Ісус – то Месія. У контексті цього визнання Ісус заповідає передачу Петрові «ключів».

У стародавні часи та в літературі міжзавітної епохи вважалося, що двері до неба замкнено, і щоб їх відімкнути, потрібні ключі¹⁰. Ключі могли мати або ж боги, або ж ангели. Тема ключів з'являється і в літературі біблійній. Пророк Ісаїя проголошує: «*І ключ дому Давидового покладу на рамена його; відчинить він, і ніхто не зачинить; зачинить він, і ніхто не відчинить*» (Іс. 22: 22). В Одкровенні слово «ключі» з'являється два рази (Одкр. 1: 18; 3: 7). У єврейській апокаліптичній літературі нашої ери також з'являється тема ключів. У Третій книзі Варуха 11: 2 ангел Михал тримає ключі від Царства Небесного, у Третій книзі Еноха 18:18 загадковий принц держить ключі до небесного палацу. Перша книга Еноха представляє небо як простір, який має двері (1 Енох 9: 2). Усе це свідочить з II ст. н. е., хоча, як здається, ідея «ключів до царства» була відома в часах діяльності Ісуса Христа та спільноти Матфея. Слово «ключі» поєднується з поняттям Царства Небесного, яке є центральним у богословській концепції Матфея. Царство також є головною темою проповіді Христа.

Ідея Царства Небесного (Божого) виростає з історії відносин між вибраним народом і Богом. У Старому Завіті поняття царства можна розуміти в подвійному значенні: в актуальному вимірі – Бог як цар, Який панує над ізраїльським народом, і в майбутньому – як остаточна перемога Всевишнього, яка прийде в останні часи, коли Він запанує над цілим світом. У Матфея «Царство Небесне» здійснюється в

¹⁰ Пор.: Апокрифічний твір «Завіт Левія», 2-3;18,10. Доступ до тексту на archive.org.

Ісусі Христі, у Його житті та діяльності. У Ньому Бог з'являється як Господь цього світу та Цар. Особливо це видно в Євангеліях у контексті зцілень і чудес. Про Царство, яке має прийти, Матфей говорить у перспективі приходу Сина Людського і суду (Мф 25).

Щоб увійти до Царства Небесного, треба мати «ключі». З приходом Ісуса Христа не тільки Бог чи ангел мають доступ до ключів, але й учень. Доступ до Царства пов'язаний із авторитетом. Схоже, що мова не тільки про авторитет влади, а також (може, передусім) про навчання. Такий сенс виникає з тексту Євангелія від Луки: *«Горе вам, законникам, що ви взяли ключі розуміння: самі не ввійшли і тим, хто хотів увійти, боронили»* (Лк. 11: 52). Друга частина 19-го вірша (Мф. 16: 19) відсилає нас до вміння *«зв'язувати та розв'язувати»*: *«І що зв'яжеш на землі, те буде зв'язане на небесах, і що розв'яжеш на землі, те буде розв'язане на небесах»*. Майже такий самий фрагмент знаходимо і в Мф. 18: 18: *«Істинно кажу вам: що ви зв'яжете на землі, те буде зв'язане на небі, і що розв'яжете на землі, те буде розв'язане на небі»*.

Здається, що значення ключів у контексті Царства Небесного треба шукати в наступних віршах і розділах Євангелія від Матфея. Вірші 16: 19, 18: 18 об'єднуються з фрагментом 23: 13: *«Горе вам, книжники і фарисеї, лицеміри, що зачинаєте Царство Небесне перед людьми, бо ви й самі не входите, і тим, хто входить, не даєте увійти»*. Також і контекст, що знаходиться перед фрагментом Мф. 16: 13-20, пов'язаний із діяльністю фарисеїв та книжників: *«Тоді вони зрозуміли, що Він говорив їм стерегтися не хлібної закваски, а вчення фарисейського та саддукейського»* (Мф. 16: 12). Таким чином, Христос звертає увагу на тих, хто правильно розуміє слово та інтерпретує події, а хто ні. Не фарисеї та книжники тримають ключі розуміння, а той, хто відкриває Месію, перебуває з Ним у єдності та в змозі далі переказувати Його науку. Говориться не тільки про Петра, але й спільноту, у якій він знаходився та в якій дійшов до розпізнання Христа. Вістка про Ісуса як Месію повинна передаватися далі. Не дивно, що саме таке завдання в кінці Євангелія дає Своїм учням Ісус Христос: *«Отже, ідіть, навчайте всі народи, хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все, що Я заповів вам; і ось Я з вами по всі дні, до кінця віку»* (Мф. 28: 19-20).

Висновки

1. Євангеліє від Матфея – це теологічний твір із продуманою концепцією та структурою. П'ятичастинна структура книги, що символізує п'ять книг Тори, богословські теми Царства, дискусія над правом, знайомість з апокаліптичною літературою міжзавітного періоду показують, що автором Євангелія була особа єврейського походження, яка передусім писала до свого середовища. Саме в цьому середовищі відкривається глибокий символізм тексту. Відноситься це також до таких понять як Церква (*ekklēsia*). Тому текст визнання Петра потрібно правильно помістити в часі й середовищі.

Юдаїзм часів Ісуса Христа був релігією месіанських очікувань. Месія мав прийти з метою визволення народу і встановлення царства Божого. Згідно з новозавітними свідченнями Месією є Ісус. Він заснував Церкву – спільноту учнів, яка розпізнала в Ньому Месію. Це не політичний лідер, слуга Божий. Спільнота перших учнів була частиною тодішнього юдаїзму, і нічого в тексті не вказує, що наміром учнів Христа було створення нових, незалежних від юдаїзму структур. Теми, які порушував Ісус, містилися в тодішньому дискусійному полі. Натомість інтерпретація тих текстів із перспективи часу, контексту та середовища може вести до зовсім інших висновків. Розвиток християнства в перших століттях є хорошою ілюстрацією, яким чином синхронізувалися біблійні свідчення з досвідом та розвитком церковних структур.

2. Чи з сучасної перспективи можемо говорити, що текст Мф. 16:13-20 мовить про єдиність або винятковість якоїсь християнської спільноти? Хоча цей текст досить глибоко закорінений у процесі формування християнської Церкви, тобто учнів та визнаців Христа, однак важко стверджувати, що наміром автора було встановлення тієї чи іншої домінації. Спільнота, що формувалася довкола проповіді Ісуса Христа і вважала Його Месією, не планувала створювати нову структуру чи організацію. Сам Ісус чи учні не відкидали тодішній релігійний устрій. Навчання Ісуса зосереджувалося довкола питань, пов'язаних з інтерпретацією права (закону), і найближчими до Нього були фарисеї. Це з ними Він сперечався, перебував, приймав погляди (напр., концепцію воскресіння). Його навчання відно-

силося до питань, над якими тривала дискусія в релігійному середовищі. Тому проблему встановлення Церкви, про яку читаємо в *Мф. 16: 16-19*, необхідно інтерпретувати в контексті тодішніх теологічних суперечок. Теми Месії, Царства Божого, Храму, ключів, зв'язування та розв'язування знаходилися в межах дебатів та обміну поглядами в юдаїзмі часів Ісуса Христа. Діалог Ісуса з Петром не вівся в полі намірів створення чи нестворення чогось, тому не належав до питань виключності чи єдиності; це був діалог, де в Ісусі учні розпізнали Месію, і це розпізнання стало основою формування нового народу – послідовників Ісуса Христа.

3. Фрагмент *16: 16-19* ґрунтується на парі-ствердженні: «*Ти – Месія*» і «*Ти – Петро*». Петро розпізнає в Ісусі Месію. Якщо навіть за цією фразою стоїть політичне розуміння Месії, то для Ісуса Христа – це декларація віри. Джерелом цієї віри є Бог-Отець. Визнання Петра показує динаміку взаємин між учнями (Петром) та Ісусом й Отцем. На базі цих взаємин буде формуватися майбутня Церква – спільнота тих людей, хто увірував у Його посланництво. Визнання віри в цьому випадку не є одностороннім. Також Ісус в особі Петра бачить «*скелю*», на якій побудує новий Храм. Петро розпізнає Месію, розпізнає Бога, а Бог змінює Його ім'я, чинить нове творіння.

У цьому фрагменті головною мірою йдеться про відносини між учнями та Отцем, які можливі тільки в спільноті та завдяки Месії. Це, власне, та глибока теологія, яку розвиває Матфей. Ця теологія сильно пов'язана з біблійними свідченнями історичних та пророцьких книг. Чи в історичній площині відбувся діалог між Ісусом та Петром у такій формі, як це нам представив Матфей? Відсутність фрагмента *17-19* в інших Євангеліях може свідчити, що це все рефлексія ранньохристиянської спільноти, але на площині теологічній точність конкретного історичного факту не має особливого значення.

У світлі Євангелія від Матфея Церкву необхідно розуміти динамічно. Це живий організм, у якому пізнаємо Бога та Його волю. Сучасні християнські спільноти по-різному інтерпретують текст *Мф. 16: 16-19*, особливо роль Петра в новому Божому тілі. У ранньохристиянській Церкві особа Петра також збуджувала різні емоції. В Посланні до коринфян читаємо про існування різних груп, у тому числі групу Кефаса (*1 Кор. 1: 12*). Церква, здається, розвивалася в різних напрямках. Не ставилися питання про виключність, мова йшла

про єдність Церкви. А вона можлива тільки тоді, коли послідовники Ісуса Христа зосереджуються більше на взаєминах з Учителем та Отцем, ніж на справах ідеологічного чи адміністративного характеру.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту / пер. Патріарха Філарета. – К. : Вид. Київ. Патріархії УПЦ КП, 2004.
2. *Каснер В.* Ісус Христос. – К., 2002.
3. *Blair J. F.* The Apostolic Gospel. – London, 1896.
4. *Bultmann R.* The History of the Synoptic Tradition. – Oxford, 1963.
5. *Gartner B.* The Temple and the Community in Qumran and the New Testament. – Cambridge, 1965.
6. *Montgomery J. A.* A Critical and Exegetical Commentary on The Book of Daniel. – New York, 1927.
7. *Schellke K. H.* Teologia Nowego Testamentu. – T. 2. – Kraków, 1984.
8. *The Anchor Yale Bible Dictionary.* – Vol I. – Yale University Press, 1992.
9. *Young B. H.* Jesus the Jewish Theologian. – Peabody, 1995.